MINTAQAVIYLASHUV JARAYONLARIDA ILMIY-TEXNIKAVIY SALOHIYAT OMILI

Ataqulov Qahramon Iskandar o‘g‘li
Toshkent kimyo-texnologiya instituti stajyor-o‘qituvchi

Annotatsiya. *Mazkur maqolada mintaqaviylashuv jarayonlarida ilmiy-texnikaviy salohiyatning namoyon bo‘lish shakllari, mintaqaviylashuv jarayonlariga ta’siri va o‘zaro aloqadorligi tahlil qilingan. Bunda “ilmiy-texnikaviy taraqqiyot” tushunchasini ijobiy tomonlari e’tirof etilgan holda, ilmiy-texnikaviy taraqqiyotning bugungi globallashuv davrida mintaqaviylashuv jarayonlariga ta’sir ko‘rsatish usullari va oqibatlari, imkoniyatlari siyosiy-falsafiy tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar. *Mintaqaviylashuv, hamkorlik, ilmiy-texnikaviy taraqqiyot, nanotexnologiya, ilmiy-texnikaviy omil, ilmiy-texnikaviy salohiyat.*

Globallashuv jarayonida dunyo mamlakatlari va mintaqalarning taraqqiyotida ilm-fan, texnika-texnologiyalarning o‘rni yuqori darajada oshib bormoqda. Dunyoning siyosiy, iqtisodiy va harbiy jihatdan qudratli bo‘lgan mamlakatlar albatta ilmiy ishlab chiqarish va texnologik rivojlanishga yuqori darajada e’tibor qaratadigan davlatlar hisoblanadi. Shu o‘rinda takidlash joizki, ilmiy rivojlanish va texnologik ishlab chiqarishga o‘z iqtisodiyotini moslashtira olgan davlatlar ulkan iqtisodiyot markazlari hisoblanadi. Misol uchun AQSh davlat deportamenti kotibining fan va texnologiya bo‘yicha maslahatchisi, N.Neuriter Xalqaro munosabatlarning murakkab muammolarini hal etish uchun zamonaviy texnologiyalar sohasida katta tajribaga ega bo‘lgan mutaxasislarni jalb etishni taklif etganligini keltirish mumkin[1].[1;6.] Ilmiy-texnikaviy salohiyatning yuqoriligi har bir makon va zamonda iqtisodiy va siyosiy kuch markazlarining ta’sir doirasini kengaytirish vositasi bo‘lib kelganligi tarixdan ma’lum.

Mavzudan kelib chiqib ilmiy-texnologik taraqqiyot tushunchasiga to‘xtalsak. Ilmiy-texnik taraqqiyoti iqtisodiyotni jadal o‘stirish va ko‘plab ijtimoiy muammolarni hal etishning kuchli vositasidir. Ilmiy-texnik taraqqiyoti fan va texnikaning o‘zaro bog‘liqligi bo‘lgan progressiv rivojlanishi bo‘lib, u ilmiy kashfiyotlar va ixtirolarning texnologiya va texnologiya darajasidagi doimiy ta’sirida, shuningdek, yangi asbob va jihozlardan foydalanishda namoyon bo‘ladi[2].

Dunyoda qayta tizimlashish jarayoni kechayotgan davrda turli mintaqalarning ham iqtisodiy faolligini oshib borishi, iqtisodiy imkoniyatlaridan foydalana olish, dunyodagi yetakchi davlatlarning mintaqalardagi ta’sirini kamaytirish uchun turli siyosiy institutlar, iqtisodiy uyushmalar vujudga kelmoqda. Siyosiy institutlar faoliyatining mustahkam bo‘lishi uchun iqtisodiy manfaat kerak bo‘ladi. Iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy manfaat nuqtayinazardan davlatlararo hamkorlik, mintaqaviylashuv va integratsiya jarayonlari shakllanib boradi. Aniq maqsad va manfaat uchun hamkorlikni o‘rnatish yoki rivojlantirish masalasi har bir davlat va mintaqalar uchun zarur hisoblanadi. Hamkorlik biror muammoni birgalikda hal qilish uchun yoki umumiy maqsadga birgalikda erishish uchun amalga oshirilgan hamfaoliyat hisoblanadi.[4;8;] Bugungi kunda nafaqat muommolarni hal qilish va umumiy maqsadlarga erishishda, balki, yetakchi davlatlarning ta’siriga qarshi turishda ham hamkorlikning o‘rni muhimligi ko‘rinib turibdi. Davlatlarning hamkorligi va mintaqaviylashuv jarayonlarini mustahkam bo‘lishi uchun ma’lum darajadagi asoslar bo‘lishi juda muhim. Misol tariqasida ASEAN davlatlarida iqtisodiy rivojlanish asosiy maqsad qilib olingan bo‘lsa, qulay dengiz yo‘llari o‘ziga xos birlashtiruvchi “belbog‘” vazifasini bajaradi. Dengiz yollaridan foydalanishda kema ishlab chiqarish tarmog‘ini rivojlantirish muhim ro‘l o‘ynaydi. Bu holat o‘z navbatida ilmiy salohiyati yuqori bo‘lgan konstruktor kadrlarga ehtiyojni vujudga keltiradi.

[1] Tursunmuratov T. Markaziy Osiyo xavfsizlikni taminlashda ilmiy-texnologik salohiyat omili. -T., “Tafakkur qanoti” 2016. 6-b.
[2] https://oefen.uz/ru/documents/referatlar/umumiy/ilmiy-texnika-taraqqiyotini-prognozlash

Yevropa ittifoqining 6-doiraviy dasturi doirasida 2003-2007 yillar mobaynida nanotexnologiyalarni rivojlantirishni amalga oshirish borasida ilmiy-tadqiqot va loyihalashtirish ishlari uchun 3.5 mlrd evro ajratilgan. Yevropa ittifoqida iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish bilan birgalikda mintaqaviy tinchlikni taminlash masalasi asosiy maqsadlari bo‘lib, qulay joylashuv va siyosiy-iqtisodiy tizim birlashtirish vositasi sifatida ko‘riladi. Shu bilan birga dastlabki sanoat inqilobi vujudga kelgan Yevropa jahon ilmiy-texnologik rivojlanishda haligacha o‘ziga xos markaz vazifasini bajarib kelmoqda. Takidlash joizki, bugungi kunda barcha sohalar bo‘yicha eng zamonaviy sifat darajasi yuqori bo‘lgan ishlab chiqarish vositalari, ilmiy-texnologik loyihalarning aksariyati shu mintaqa mamlakatlarida amaliyotga tadbiq etiladi.

Etiborni tortadigan tomoni qazilma boyliklari deyarli bo‘lmagan hududiy jihatdan kichik orolchalardan iborat bo‘lgan Yaponiya davlatining hukumati ilmiy-texnologik sohani rivojlantirishga alohida e’tibor qaratib nanotexnologiya[1]lar sohasida olib boriladigan tadqiqotlar uchun yiliga 500 mln dollori miqdorida mablag‘ ajratmoqda[2] (2004-yilgi ma’lumot bugungi kunda bir necha barabar o‘sgan).[2;16;] Shuning uchun ham YIM o‘sish darajasi yuqori, tezlik bilan sanoatlashib borayotgan davlat sifatida Yaponiya yuqori ko‘rsatgichlarni qayd etmoqda. Bu borada Xitoy 2001-2005 yillarda yiliga 300 mln AQSh dollor miqdorida mablag‘ ajratgan bo‘lsa, yaqin yillarda AQSh va EIni ham ortda qoldirgan. Rossiyada esa Nanotexnologiyalar bo‘yicha ishlarning idoraviy tarqoqligini bartaraf etish yo‘lidagi sezilarli qadam “Rossiya Federatsiyasi iqtisodiyotini 2015-yilgacha ilmiy-texnik rivojlantirish va texnologik modernizatsiya qilishning kompleks dasturi” bo‘ldi. Unga muofiq Rossiyada yiliga 900 mlrd rubl nanosanoatni rivojlantirish uchun ajratilishi[3] [3;131;] ilmiy-texnikaviy salohiyatni ta’siri rivojlanishdagi o‘rni yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

Yaqinsharq mamlakatlarida ham qulay joylashuv va ilmiy-texnikaviy salohiyatini rivojlantirish orqali neft mahsulotlarini qayta ishlash sanoatini rivojlantirish mintaqaviy birlashuvga asos bo‘lishi mumkin, ammo bunga ayrim ko‘rinmas kuchlarning ta’sirini yuqori ekanligi yo‘l bermasligi achinarli holatlarni yuzaga kelishiga sabab bo‘lmoqda.

Yuqoridagi fikirlarni mantiqiy davomi sifatida Markaziy Osiyo mintaqasini ilmiy va texnologik rivojlantirish borasidagi hamkorlik natijalari va mintaqaviy birlashuvga ta’siri haqida ayrim tahlilarni ko‘rib chiqsak. Mintaqada ham Ekologiyaning yil sayin yomonlashib borishi, tabiiy boyliklar va resurslarning kamayishi ayrim muammolarni vujudga keltirmoqda. Bular: ekologik muhitning yomonlashuvi, suv tanqisligi, qishloq xo‘jaligi tarmog‘ining inqirozi, energetika inqirozi, qazilma boyliklarning kamayishi, iqtisodiy tushkunlik, ishsizlik, migratsiya va boshqalar. Bu muammolarni hal qilishda ilmiy rivojlanish, texnika va texnologik taraqqiyot, sanoatning rivojlanishi muhim ahamiyatga ega bo‘lishi mumkin.

Siyosiy fanlari doktori, proffessor T.Tursunmurotov mintaqaviy ilmiy-texnologik xavfsizlikni taminlashda bir qator vazifalar borligini takidlaydi: “Mintaqaviy ilmiy-texnik hamkorlikning samarali institutsianal mexanizmlarini yaratish asosida axborot xavfsizligini ta’minlash, davlatlar o‘rtasida suv-energetika resurslar taqsimlanishidagi muommolarni bartaraf etish, ekologik xavfsizlikni oldini olish maqsadida tabiiy va texnogen xarakterga ega bo‘lgan tahdidlarni oldini olish kabi masalalarni hal etilishi bugungi kunning dolzarb vazifalari qatoriga kiradi”[4]. Ushbu fikirga qo‘shilgan holda ma’lum tizimni yaratishdan oldin xavfsizlik masalasidagi muammolarni hal qilish tabiiy imkoniyatlarni har tomonlama o‘rganish maqsadga muofiq bo‘ladi. Proffessor T.Tursunmurodov O‘zbekistonda nanotexnologiyalarni rivojlantirish milliy dasturi ishlab chiqilishi to‘g‘risida taklif beradi.[1;35;] Bu fikrga qo‘shilgan holda ilmiy-texnologik salohiyat O‘zbekistonda yuqori imkoniyat mavjudligi hisobiga uni rivojlantirish va Markaziy Osiyo

[1] Nanotexnologiya — fundamental va amaliy fan va texnologiya sohasi bo‘lib, u nazariy asoslash, tadqiqot, tahlil va sintezning amaliy usullari, shuningdek, ma’lum atom tuzilishiga ega bo‘lgan mahsulotlarni ishlab chiqarish va ulardan foydalanish usullari bilan shug‘ullanadi.

[2] Омарова М. А. Нанотехнологии последний шанс России // Российиские вести. -М. 2004. №11 -С 16.

[3] В.Е. Дементьев ЦЭМИ РАН, Москва Борьба за нанотехнологическое лидерство: США, ЕС, Китай, Россия -С. 131.

[4] Tursunmuratov T. Markaziy Osiyo xavfsizlikni taminlashda ilmiy-texnologik salohiyat omili. -T., “Tafakkur qanoti” 2016. -4 b.

mamlakatlari bilan hamkorlik doirasida amalga oshirish birqancha yaxshi imkoniyatlarni shakllantiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo‘lsak ilmiy rivojlanish, Texnikaviy taraqqiyot har bir mintaqa rivojlanishida juda muhim hisoblanadi. Shu bilan birgalikda Ilmiy-texnik taraqqiyotning rivojlanganligi o‘ziga xos ta’sir ko‘rsatish vositasi bo‘lishi mumkin. Ilmiy-texnologik salohiyatning yuqoriligi Markaziy Osiyo mamlakatlari bilan hamkorlik doirasida amalga oshirish birqancha yaxshi imkoniyatlarni shakllantiradi. Xususan, ilmiy salohiyati yuqori kadrlarning Markaziy Osiyo mintaqasidan tashqariga chiqib ketmasligi; Salohiyati yuqori bo‘lgan kadrlarni dunyo bo‘yicha jalb qilish imkoniyati; mintaqa davlatlari iqtisodiy salohiyatning oshib borishi; mintaqaviy muammolarni texnalogiyalar vositasida hal qilish; mustahkam siyosiy institutning shakllanishi; tashqi siyosiy-iqtisodiy ta’sirlarlarni kamaytirish imkoniyati; zamonaviy texnologiyalar asosida ish o‘rinlarini ko‘paytirish shu orqali migratsiyaning salbiy jihatlarni yo‘qotish; sanoat korxonalarini ko‘paytirish orqali yaxlit sanoat muhitini yaratish kabi bir qator imkoniyatlarning vujudga kelishiga asos bo‘lishi mumkin.